

Novac - od pojave do suvremenih oblika

Marković, Renato

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Libertas International University / Libertas međunarodno sveučilište**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:223:562635>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-22**

Repository / Repozitorij:

[Digital repository of the Libertas International University](#)

**LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE
ZAGREB**

Renato Marković

ZAVRŠNI RAD:

Novac – od pojave do suvremenih oblika

Zagreb, Listopad 2018.

**LIBERTAS MEĐUNARODNO SVEUČILIŠTE
ZAGREB**

**PREDIPLOMSKI STRUČNI STUDIJ
POSLOVNE EKONOMIJE**

Novac – od pojave do suvremenih oblika

KANDIDAT: Renato Marković
KOLEGIJ: Bankarsko poslovanje
MENTOR: Domagoj Cingula univ.spec.oec

Zagreb, Listopad 2018.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Povijest novca.....	3
2.1. Vrednovanje i novac u 2. i 3. stoljeću prije Krista	4
2.2. Prve trampe.....	4
2.3. Povijest novca u antičkim zemljama	5
2.3.1. Povijest novca u Grčkoj	6
2.3.2. Povijest novca u Rimu.....	8
2.3.3. Povijest novca u Turskoj	9
2.4. Povijest Hrvatskog novca.....	10
2.4.1. Kraljevina SHS i Nezavisna država Hrvatska	12
2.4.2. Hrvatski dinar	13
2.4.3. Kuna i lipa	14
3. Funkcije novca	17
3.1. Novac kao mjera vrijednosti.....	17
3.2. Novac kao prometno sredstvo	18
3.3. Novac kao blago	19
3.4. Novac kao platežno sredstvo.....	19
3.5. Svjetski novac	20
4. Vrste suvremenog novca	21
4.1. Pojava banaka	22
4.2. Novac kao sustav plaćanja tzv. „Elektronički novac“	23
4.3. Kriptovalute	25
5. Zaključak.....	27
Literatura	29
Popis slika	31

1. Uvod

Cilj ovog rada je upoznati se s pojavom novca i njegovom poviješću, objasniti njegove najvažnije funkcije, te moderni novac koji se koristi putem interneta. Prije nego li se novac pojavio, funkciju novca imala je stoka, krzno, žito i sl. Takav novac uvijek se iznova morao vagati da bi se ustanovila njegova težina. Prvi novac nastao je u 7. stoljeću prije Krista u Maloj Aziji. Izrađivao se ručno od zlata, srebra, bronce i sl. u 18. stoljeću novac je bio jedini priznati oblik bogatstva. Novac je specifična mjera i nositelj vrijednosti prihvatljiv u razmjeni robe i usluga. Naziv završnog rada je: „Novac – od pojave do suvremenih oblika“. Rad je podijeljen u 5 cjelina:

1. Uvod
2. Povijest novca
3. Funkcija novca
4. Vrste suvremenog novca
5. Zaključak

Drugo poglavlje govori o tome što se nekada koristilo u zamjenu za novac. Kada se prvi novac pojavio, od čega se izrađivao, te tko ga je sve koristio. Objasnjeno je vrednovanje novca u 2. i 3. stoljeću prije Krista. Govori o prvim trampama. Što su to trampe, kada su nastale i kako.

Objašnjena je pojava novca u antičkim zemljama kao što su Grčka, Rim i Turska. Kako se u tim državama novac mijenjao kroz povijest, te tko ga je koristio. Obuhvaća i izgled novca te njegovo značenje.

Govori se i o povijesti hrvatskog novca. Kada je nađen prvi novac, tko ga je izrađivao, kako je izgledao, te tko ga je koristio. Obuhvaća i banovac novac, hrvatski dinar te sadašnju valutu kune.

U trećem poglavlju opisane su funkcije novca. Govori o novcu kao mjeri vrijednosti, prometnom sredstvu, platežnom sredstvu, novac kao blago, te svjetski novac. Objasnjava važnosti pojedine funkcije novca.

Četvrto poglavlje govori o prvim bankama. Kako je nastala prva banka, kako je izgledala, tko su bili prvi ljudi koji su osnovali banku, te kako se mijenjala kroz povijest.

Govori se i o vrstama suvremenog novca. Kako je nastao, kako izgleda te kako se dijeli. Objasnjava se i elektronički novac. Obuhvaća kupnju preko interneta, sigurnost sustava za elektroničko plaćanje i same sustave elektroničkog plaćanja. Spominju se i kriptovalute. Što su one, kako su nastale, te kako se koriste. Navedene su neke kriptovalute koje se danas koriste, te je objašnjena jedna od najpoznatijih pod nazivom BitCoin.

2. Povijest novca

Prije pojave novca kakvog mi danas poznajemo funkciju novca imala je stoka, školjke, krzno žito i sl. Novac dolazi od latinske riječi „pecunia“ što znači govedo i označavala je bogatstvo. Razvojem društva dalekoistočni narodi počeli su kao sredstvo plaćanja koristiti veće predmete (željezo, dijamante, bakar). Nedostatak robe kao novca smatra se nedjeljivost, jer roba kao novac nije se mogla podijeliti na manje dijelove što je otežavalo razmjenu. U samom početku robne razmjene narodi su prihvaćali stoku jer je bila lako pokretljiva i za njom je postojala velika potražnja jer je mogla koristiti kao hrana, ali i za rad na poljoprivredi. S razvojem društva i civilizacije robni novac postaje nepraktičan, te se stvara potreba za jednostavnijim prometom novca. Na taj način pokušavaju prevladati nedostaci robnog novca.¹

Traganjem za jednostavnijim i lakšim načinom plaćanja prilikom razmjene, narodi su shvatili da kao mjerilo vrijednosti trebaju koristiti kovine poput srebra. Na taj način se pojavljuje prvi novac u 7. st. pr. Kr. U Lidiji u Maloj Aziji. Izrađivao se od elektuma, tj. prirodne slitine zlata i srebra. Kasnije se koristio bakar, bronca, mjed, nikal i željezo. Kovani novac izrađivali su i antički obrtnici u Grčkoj i Rimu. Prvi novac izrađivao se ručno do 16. stoljeća, dok se nisu pojavili prvi strojevi za kovanje novca. U početku kovanja novca vladari nisu imali utjecaj na količinu, već je ona ovisila o odnosu ponude i potražnje na tržištu. Početkom nove ere pojedinci, trgovci, države svoj novac obilježavaju simbolom ili imenom, iz razloga kada bi ostavili nekome u depozit, mogli bi biti sigurni da će svoj novac dobiti natrag. U antičko vrijeme i vrijeme Bizantskog Carstva novac su izdavale države i vladari.²

Novac je sredstvo koje vjerovnik na osnovi društvene konvencije ili zakonske obveze prihvaća uzeti od dužnika za pokriće različitih transakcija. To je specifična mjera i nositelj vrijednosti prihvatljiv u razmjeni robe i usluga. Uloga novca u ekonomskom životu muči ekonomiste od samog početka njihove znanosti. Sredinom 18. stoljeća novac je bio u središtu ekonomskih razmatranja i oličenje samog predmeta kojim se ekonomija bavi kao znanost i kao praktična aktivnost. Novac je bio jedini priznati oblik bogatstva, sama njegova mjera i smisao. Ekonomisti tog doba razmišljali su i planirali kako da država koja nema vlastite rudnike zlata i srebra (tadašnjeg općepriznatog oblika novca) privuče i zadrži što veću količinu tog novca i time obogati sebe, svog vladara i svoje stanovništvo.³

¹ <http://old.hnb.hr/novcan/povijest/h-nastavak-1.htm> [Pristupljeno: 26. 8.2018.]

² Vilar P: Zlato i novac u povijesti, Flammarion, Pariz, 1974, p. 66 – 102 str.

³ Ferguson N: Uspon novca – financijska povijest svijeta, Naklada Ljevak, Zagreb 2009, p. 303 – 319 str.

2.1. Vrednovanje i novac u 2. i 3. stoljeću prije Krista

U drugoj polovici 3.st. pr. Kr, ali prije Drugog punskog rata, postojali su vrlo teški komadi bronce, čija je težina bila od jedne rimske libre tj. oko 324 grama, i koja se zbog toga naziva „libra pondo“. Na kraju 3.stoljeća, za vrijeme Drugog punskog rata, brončani novac je izgubio pet šestina svoje težine. Uz budžetske teškoće Rima u tom razdoblju, to je moglo odgovarati dubokim promjenama u metalnoj vrijednosti novca, bronca je od tada imala samo vrijednost metala, koja je bila znatno niža od službene vrijednosti, dok je srebro zadržalo punu ili gotovo punu metalnu vrijednost.

Do polovice 2. st pr. Kr. intervencije grada da se osigura opskrba žitom ostale su povremene. Tek kasnije se uvela redovita opskrba žita uz smanjenje cijena ili besplatno. U to doba u Rimu postoji računski jedinica koja služi za mjerenje vrijednosti, vođenje računa i za pretvaranje u jedan od oblika kovanog novca. U 3.st pr. Kr. „as“ je služio kao računski jedinica pa su cenzori izražavali vrijednost dobara građana u asima. Zatim, tijekom 2.st. pr. Kr., između 200. i 150. godine, sesterc je postao računski jedinica. On je bio posrednik između asa i denara, po vrijednosti jednak jednoj četvrtini denara. U 2. pt. pr. Kr., kada je denar vrijedio šesnaest asa, sesterc je vrijedio četiri asa i on je bio srebrni komad. ⁴

2.2. Prve trampe

Trampa je oblik trgovine u kojem se roba i usluge neposredno zamjenjuju za drugu robu i uslugu bez posredovanja novca. Sudionici u razmjeni istodobno obavljaju kupnju i prodaju. Trampa može biti bilateralna ili multilateralna. Trampa obično mijenja novac kao glavno sredstvo trgovine u vrijeme monetarne krize kada je valuta nestabilna i devalvirana hiperinflacijom. Trampa je najstariji oblik trgovine koji se sastoji u razmjeni roba za robu. Robni novac se kao sredstvo razmjene u ljudskoj povijesti pojavio u obliku raznih stvari koji su bili produkt ljudskog rada gdje pojedine robe služe kao novac. Svaka od tih roba imala je svoje prednosti i nedostatke. ⁵

Sve do 19. stoljeća roba kao novac iskazivala je svoju protuvrijednost u metalima kao što su zlato i srebro i taj novac imao je svoju realnu vrijednost na tržištu. Razvoj robnog novca omogućio je stvaranje papirnatog novca, koji nije sam sebi svrha već služi kao sredstvo razmjene i plaćanja. Papirnati novac ima puno prednosti za razliku od metalnog iz razloga što proizvodnja papirnatog jeftinija, te je jednostavnije vršenje financijskih transakcija. Samim

⁴ Aglietta M., Orlean A: Novac i suverenitet, Golden Marketing, Zagreb, 2004, p.243 – 250 str

⁵ Vilar P: Zlato i novac u povijesti, Flammarion, Pariz, 1974, p. 75 - 129 str.

time papirnati novac se lako prenosi i skladišti. Prvi papirnati novac vrijedio je onoliko koliko je imao pokrića u zlatu i srebru. U današnje vrijeme imamo novac u obliku bankovnog novca tj. čekova. Moderni bankarski sustav omogućio je zajedničko djelovanje svih vrsta računa gdje je elektronski sistem plaćanja postao temeljni način suvremenog plaćanja.⁶

Slika 1. Primjer trampe

Izvor: http://www.balkanijum.tv/picture/news/2009/06/18/28629_35121.jpg

2.3. Povijest novca u antičkim zemljama

Novac se pojavio iz dugog procesa sekularizacije. Sekularizacija se vezuje za moderniziranje društva te po nekim shvaćanjima znači napredovanje i modernizacija. Uporaba komada kovanog novca u dalekim razdobljima starog vijeka predstavlja jednu od faza razvoja čovječanstva, kada znanja i tehnike istodobno napreduju. Nastanak kovanog novca se pojavio u istom razdoblju kada se pojavilo pismo, astronomija i sl. Izum kovanog novca je također i izum alfabete, uporabom pisma za kodekse, zakone, oznake vlasništva, za ugovore i sl. Novčani simbol pretvara tako višestruke financijske simbole koji su bili u uporabi između ograđenog prostora za žrtvovanje i ograda posjeda, kuće ili grada.

U grčkom svijetu gdje se novčani instrumenti najprije razvijaju, novac u svom simboličkom obliku zadržava još jednu vrstu generičke neutralnosti, na neki način specifične jer on uvijek izravno upućuje na zakon, na polis, na grad ili državu čiji se temelji istodobno razvijaju. „Lidijci“ su bili prvi narod koje su kovali i stavili u uporabu zlatni i srebrni novac. Kraljevi Lidije su formirali i kovali u metalu elektrona. Sastojao se od mješavine zlata i

⁶ Aglietta M., Orlean A: Novac i suverenitet, Golden Marketing, Zagreb, 2004, p. 319 – 325 str.

srebra, prirodnog zlata koje sadrži oko 25% srebra, pa je zbog toga bilo svjetlije od čistog zlata⁷

Prije kovanja novca, metal izvađen iz mulja već je služio kao rezerva kraljevske blagajne koja je sama bila važan dio posvećenog prostora vezanog za kraljevsku funkciju. Lidijski vladari odlučili su jednog dana provesti konverziju stvarajući novi dragocjeni predmet i dajući mu određenu vrijednost. Dragocjene metale se smatralo „ležećim i nepokrenutim bogatstvima“ i oni su ga od tada pretvorili u pokretno bogatstvo kraljevskom intervencijom.⁸

2.3.1. Povijest novca u Grčkoj

Aleksandar Veliki (356. – 323. god. pr. Kr.) na svom novcu prikazivao je grčka božanstva i heroje kao i njegov otac Filip II. Među tim kovanicama se posebno isticala srebrna tetradrahma s likom Herakla. Nakon smrti Aleksandra Velikog njegovi nasljednici zvani „dijadosi“ su uzeli titule kraljeva, te su međusobno razdijelili njegovu carstvo. Novac koji je on posjedovao bio je vrlo ugledan i cijenjen, te su ga izdavali njegovi nasljednici nakon smrti Aleksandra Velikog.⁹

Slika 2. Srebrna tetradrahma s likom Herakla

Izvor: <http://old.hnb.hr/novcan/povijest/slike/herkul.jpg>

Među Aleksandrovim nasljednicima sljedeće desetljeće obilježeno je stalnim sukobima, koji su iskazujući poštovanje i demonstrirajući svoju povezanost s njim kovali novac s njegovim likom, a svoje ime su stavljali na naličje kovanice. Značajan korak bio je kada je Aleksandrov lik zamijenjen likom nasljednika. Prvi koji je to učinio bio je Ptolomej I. Soter, kralj Egipta, koji je bio motiviran sve većim ekonomskim, vojnim i kulturnim rastom svoje

⁷ Aglietta M., Orlean A: Novac i suverenitet, Golden Marketing, Zagreb, 2004, p. 125 – 139 str.

⁸ Vilar P: Zlato i novac u povijesti, Flammarion, Pariz, 1974, p. 75 – 102 str.

⁹ https://www.slobodnaevropa.org/a/novac_aleksandar_makedonski/1976575.html [Pristupljeno: 27.8.2018.]

države. U Antičkoj Grčkoj novac su izdavali polisi, kojih je bilo nekoliko stotina, pa je novac tog vremena karakterizirala izrazita raznolikost. Polis je bio naziv za grad kao političku zajednicu, koja je u antičkoj Grčkoj dobivala poseban oblik i značenje. Svaki je polis, sa svojim teritorijalnim okruženjem, predstavljao svoju državu i imao svoju vladu koja je imala pravo izdavati novac. Na novcima su se nalazili likovi božanstava i heroja koje je dotični polis štovao.¹⁰

Drahma dolazi od grčke riječi „drachme“ što znači zgrabiti (uzeti). Drahma je imala različite težine, a dijelila se na 6 obola. Drahma je naziv za:

- Antičku valutu nađenu u mnogim grčkim gradovima – državama (polisima), te u mnogim „kraljevstvima“ jugozapadne Azije iz helenističkog doba
- Grčku valutu od kojih je prva uvedena 1831. godine, dok je 2001. god posljednja zamijenjena eurom.¹¹

Slika 3. Grčka drahma

Izvor: <https://novi.ba/storage/2015/07/03/thumbs/5596cc04-7c10-434d-9fd3-3d1c25bbfe5f-drahma-euro-690x480.jpg>

Grčka drahma (GRD) bila je službeno sredstvo plaćanja u Grčkoj. Prve kovanice prikazivale su motive sa životinjama, iz razloga što su životinje bili grbovi grčkih država. Označavala se simbolom Δρχ., Δρ. ili Δρ, a dijelila se na 100 lepta. Moderna grčka drahma uvedena je 1831. godine s uspostavom moderne Grčke države. Grčka drahma doživjela je hiperinflaciju tokom drugog svjetskog rata i njemačke okupacije s Grčkom. Najveća novčanica tiskana je od 100.000.000.000 drahmi. Dvostruka drahma zvala se i didadrahma, četverostruka – tetradragma, osmerostruka-oktodragma i deseterostruka-dekadrahma.¹² Godine 1994. oslobođenjem Grčke drahma je zamijenjena drugim omjerom 50.000.000.000:1. Kovanice

¹⁰ <https://www.hrvatski-fokus.hr/index.php/povijest/19814-od-ptolomeja-i> [Pristupljeno: 28.8.2018.]

¹¹ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16155> [Pristupljeno: 28.8.2018.]

¹² <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=16155> [Pristupljeno: 23. 8.2018.]

koje su bile u opticaju 0,5, 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 500 drahmi, te novčanice od 200, 500, 1000, 10.000 drahmi, ali 2001. god. zamijenjene su eurom.¹³

2.3.2. Povijest novca u Rimu

Romul je osnovao grad Rim 753. god. pr. Kr. i njime su vladali kraljevi. Rimska Republika nastaje nakon propasti Romulovog kraljevstva. U Rimskom Carstvu kovanje novca je usko povezano s ratovima i političkim zbivanjima. Oktavijan August postavio je temelj Rimskog Carstva osvajanjem Egipta. Car Trajan (98. god. – 117. god) dovodi Carstvo do vrhunca moći i teritorijalne rasprostranjenosti. Zlatni i srebrni novac izdavao je car, a brončani i bakreni Senati. Najstariji rimski novac nosio je slike božanstva. Cezar je bio prvi Rimljanin koji je stavio svoj lik na srebrni denar.¹⁴

Slika 4. Prvi rimski novac

Izvor: <https://www.njuskalo.hr/image-bigger/numizmatika-kovanice/rimski-novac-slika-44872375.jpg>

Rimski novac bio je u upotrebi tokom većeg dijela Rimske Republike. U zapadnom Rimskom Carstvu bio je izrađen od metala i imao je nekoliko denominacija. Vrijednost denominacija vezala se uglavnom za vrijednost metala od kojeg je bila izrađena. Taj novac bio je u upotrebi od 3. st. pr.Kr. pa sve do 3. stoljeća poslije Krista. Iako je taj novac bio prihvaćen kao sredstvo plaćanja, u kolonijama pod Grčkim utjecanjem kovao se poseban novac od „običnog“ metala i srebra u različitim denominacijama pod nazivom rimski novac. Dioklecijan je proveo monetarnu reformu nakon koje su bili u upotrebi uglavnom zlatnici i

¹³ https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=159700 [Pristupljeno: 28.8.2018.]

¹⁴ <http://povijest.net/povijest-novca-07/> [Pristupljeno: 28.8.2018.]

novčići od bronce u manjim denominacijama, a vrijedili su sve do pada Zapadnog Rimskog carstva.¹⁵

2.3.3. Povijest novca u Turskoj

Trenutna vrijednost turske lire je 0,42 Eura. Turska lira podijeljena je na 100 kuruša. Na prednjim stranama svih novčanica koje su trenutno u opticaju i naličjima svih važećih kovanica nalazi se portret prvog predsjednika Republike Turske Kemal – paše Atatürka. Povijesne novčanice iz druge, treće i četvrte serije su imale portret turskog generala, premijera i drugog predsjednika Ismeta Inonua na prednjoj strani. Nova izmjena dizajna novčanica napravljena je 12. siječnja 1926. godine u skladu s tadašnjim novim zakonom, a ukinula ga je demokratska stranka nakon Drugog svjetskog rata. Monetarna politika je usvojena sa ciljem da se zadrži nivo cijena i financijska stabilnost putem propisanog nivoa obaveznih rezervi i uskog raspona kretanja kamatne stope zbog nedavne globalne ekonomske krize, dok je nivo proizvodnje pao. Osmanlijska lira bila je korištena u Turskoj od sredine 19. stoljeća sve do 1923. godine kada je uvedena u opticaj turska lira. Nakon perioda kada je turska lira bila vezana za britansku funtu i francuski franak, 1946. godine je usvojen službeni tečaj od 2,8 turskih lira za 1 američki dolar i takav tečaj je zadržan sve do 1960. godine kada je turska valuta izgubila na vrijednosti. Novi tečaj postavljen je 1960. godine na 9 turskih lira za jedan američki dolar. Od 1970. godine došlo je do serija padanja tečaja turske lire u odnosu na američki dolar.¹⁶

Slika 5. Turska lira i Turske kovanice nekada

Izvor: <http://www.puturist.com/images/galleries/200-200/a1af3d77-825e-43b8-8f3c-e6239abc31a8-istambul%20cijene.jpg>

¹⁵ Vilar P: Zlato i novac u povijesti, Flammarion, Pariz, 1974. p. 150 – 189 str

¹⁶ Vilar P: Zlato i novac u povijesti, Flammarion, Pariz, 1974, p. 65 – 75 str.

Slika 6. Turska lira sada

Izvor: <http://www.capital.ba/wp-content/uploads/2016/07/turska-lira.jpg>

2.4. Povijest Hrvatskog novca

Hrvati koji su živjeli na teritoriju današnje Hrvatske nisu kovali svoj novac sve do kraja 7. stoljeća, nego su upotrebljavali bizantski novac kojeg su i kovali. Na području hrvatske najstariji novac su kovali u 4. st. pr. Kr. u gradovima Pharos (Stari grad), Issa (Vis), Heraclea. Rimska osvajanja donijela su i rimski novac. Rimske kovine novca bile su Siscia (Sisak), Sirmium (Srijemska Mitrovica). U Srijemskoj Mitrovici bila je neko vrijeme ugarska kraljevska kovnica, a prema tipu ugarskoga sitnoga srebrnog novca kovan je i prvi novac Splita (već sredinom 13. st.)¹⁷

Novac Bijelih Hrvata smatra se najstarijim hrvatskim novcem, tadašnja moćna plemena živjela su na području današnje Češke. Hrvatski kneževi Slavinkovići kovali su svoj novac u 10. st. Poznate su brojne vrste i inačice srebrnih senara Sobjeslava Slavnikovića i njegova brata biskupa Vojtjeha Adalberta.¹⁸

¹⁷ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44191#poglavlje321404> [Pristupljeno: 29.8.2018.]

¹⁸ <http://old.hnb.hr/novcan/povijest/h-nastavak-3.htm> [Pristupljeno: 29.8.2018.]

Slika 7. Novac Bijelih Hrvata

Izvor: <https://www.magicus.info/container/images/r1/g2009/m11/x11504219629837416295.jpg>

Herceg Andrija (1192. - 1211. godine) kovao je srebrni novac(denare i poludenare) po uzoru na frizatike čiji naziv dolazi od grada Friesach. Hrvatska ulazi u savez u Ugarskom 1102. godine. Samim time ugarski vladar je ujedno i hrvatski kralj, što omogućuje kovanje novca. Pravo kovanja omogućeno mu je temeljem tradicije dinastije Arpadovića, po kojoj su hercezi imali pravo kovati svoj novac. Novac kojeg je kovao vrijedio je na teritoriju cijele Hrvatske.

Banski denar(banovac) je novac koji je cijenjen zbog svog sastava i finoće. Kovali su ga nasljednici Hercega Andrije od 1235. godine pa sve do 1384. Godine. Kovan je od finog srebra u kovnicama u Zagrebu i Pakracu.¹⁹

U Slavoniji u mjestu Pakracu se u 13. stoljeću počeo kovati posebni novac nazvan Slavonski banovac, koji se često nazivao i kunom zbog utisnutog lika kune na kovanici. U Dubrovačkoj Republici novac se kovao više od pet stoljeća, predstavljao je izuzetnu numizmatičku vrijednost u hrvatskim i svjetskim razmjerima.²⁰

Godine 1778. na otoku Pagu pojavio se prvi hrvatski papirni novac koji se zvao paški asignat. Paški asignat prvi je poznati papirni oblik plaćanja na tlu Hrvatske. Svaki asignat je imao upisanu svotu i datum izdavanja. Izvornim hrvatskim novcem smatraju se i kovanice te novčanice iz vremena bana Josipa Jelačića. Josip Jelačić je 1848. god. izabran za bana. U vrijeme njegovog banovanja nedostajalo je sitnog novca za svakodnevno plaćanje. U Zagrebu

¹⁹ <http://old.hnb.hr/novcan/povijest/h-nastavak-3.htm> [Pristupljeno:1.9.2018.]

²⁰ <http://tz-pakrac.hr/listings/slavonski-banovac-prvi-kovani-novac-u-hrvatskoj/> [Pristupljeno:1.9.2018.]

bankarsko vijeće počinje kovati bakreni križar i srebrni forint, a poduzećima, trgovinama, gradskim općinama izdavali su papirne novčanice s vlastitim jamstvom.²¹

Slika 8. Paški asignat

Izvor: <http://old.hnb.hr/novcan/povijest/slike/paski-asignat.jpg>

2.4.1. Kraljevina SHS i Nezavisna država Hrvatska

Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS) proglašena je 1918. godine, koji su tvorili teritorij južnoslavenskih naroda unutar bivše Austro-Ugarske Monarhije. Kraljevina SHS imala je površinu od 250.000 četvornih kilometara, na kojima je bilo naseljeno 12 milijuna stanovnika. Granice SHS utvrđene su na Versajskoj mirovnoj konferenciji 1919.-1920. godine. U Kraljevstvo SHS ušla je i cjelokupna dotadašnja Kraljevina Srbija s Vojvodinom i Crnom Gorom. Na čelo države došao je Regent Aleksandar Karađorđević. U kraljevini SHS novce je izdavala Narodna Banka Kraljevine SHS.²² S narodnom bankom Kraljevine Jugoslavije postignut je sporazum o izdavanju vlastitog novca (prijedložna imena su bila kuna ili banovac) koji bi se usporedio s jugoslavenskim dinarom. Početak drugog svjetskog rata spriječio je realizaciju planova o tom novcu.²³

Nezavisna Država Hrvatska (NDH) je nastala u drugom Svjetskom ratu na prostoru današnje Hrvatske i Bosne i Hercegovine i dijela današnje Srbije. NDH je nastala u jeku Travanjskoga rata i sloma Kraljevine Jugoslavije, a proglasio ju je S. Kvaternik 10. travnja 1941. godine. Na čelu NDH bio je poglavnik A. Pavelić, koji je kao vođa ustaškog pokreta od

²¹ <http://old.hnb.hr/novcan/povijest/h-nastavak-3.htm> [Pristupljeno: 1.9.2018.]

²² <http://povijest.hr/nadanasnjidan/proglasena-kraljevina-srba-hrvata-i-slovenaca-1918/> [Pristupljeno: 3.9.2018.]

²³ <http://old.hnb.hr/novcan/povijest/h-nastavak-4.htm>

početka 1930. godine djelovao na rušenje Jugoslavije i uspostavu neovisne hrvatske države. U NDH kao sredstvo plaćanja koristila se kuna koja se dijelila na 100 banica, kovanice nikad nisu bile puštene u optjecaj zbog inflacije.²⁴

Slika 9. Banovac novac

Izvor: http://www.enciklopedija.hr/Ilustracije/HE1_0156.jpg

2.4.2. Hrvatski dinar

Hrvatski dinar (HRD) je bio naziv za novu novčanu jedinicu 23. prosinca 1991. godine smatran je sredstvom plaćanja sve do uvođenja hrvatske kune 1994. godine. Tečaj hrvatskoj dinara prema stranim valutama određivala je Narodna banka (HNB) 1992. godine. Uvođenjem dinara, dinar je bio zakonsko sredstvo plaćanja u Republici Hrvatskoj što je označilo dovršetak procesa monetarnog osamostaljenja Republike Hrvatske. Svaka novčanica hrvatskog dinara na prednjoj strani imale su slavnog hrvatskog znanstvenika i isusovca iz 18. stoljeća Ruđera Boškovića. Na stražnjoj strani novčanice od 1 do 1000 HRD imale su sliku zagrebačke katedrale, a novčanice od 2000 do 100.000 HRD sliku skulpture povijesti Hrvata Ivana Meštrovića. Hrvatski dinar nije imao kovanice.²⁵

Novčanice hrvatskog dinara izdane su u apoenima od 1, 5, 10, 25, 100, 500, 1000, 2000, 5000, 10000, 50000 i 100000 a kovanice se nisu izrađivale. HNB je obavljala zamjenu novčanica HRD u redovnom roku od 30. svibnja do 31. prosinca 1994., te u naknadnom roku do 30. lipnja 1995. Od 1. srpnja 1995. više nije moguće zamijeniti novčanice HRD.²⁶

²⁴ <http://proleksis.lzmk.hr/58734/> [Pristupljeno: 3.9.2018.]

²⁵ <http://old.hnb.hr/novcan/povijest/h-nastavak-5.htm> [Pristupljeno: 3.9.2018.]

²⁶ <http://www.kunalipa.com/katalog/hrvatski-dinar/> [Pristupljeno: 3.9.2018.]

Slika 10. Hrvatski dinar

Izvor : <http://old.hnb.hr/novcan/povijest/slike/hrdi-svi-1.jpg>

2.4.3. Kuna i lipa

Na Dan državnosti, 30. svibnja 1994. godine, uvedena je kuna kao novčana jedinica Republike Hrvatske, s podjelom na 100 lipa, zamjenom za hrvatski dinar u odnosu 1:1000. Naziv kuna potječe od uporabe kuninog krzna koje je imalo značajnu ulogu u monetarnoj i fiskalnoj povijesti Republike Hrvatske. Kratica za kunu je „kn“ u platnom prometu u Hrvatskoj, a za lipu je „lp“. Na novčanicama se s prednje strane tiska lik jednog od hrvatskih velikana, dok se sa stražnje strane nalazi karakteristične znamenitosti nekih gradova. Novčanice se izdaju u apoenima od 5, 10, 20, 50, 100, 200, 500, 1000 kn.

Kunino krzno se koristilo za plaćanje poreza zvanog kunovina i marturina u srednjovjekovnoj Slavoniji, Primorju, Dalmaciji. Lik kune nalazio se od 13. stoljeća pa do kraja 14. stoljeća na hrvatskom kovanom novcu zvanom banovina, samim time kuna je bila potencijalni novac Banovine Hrvatske te stvarni novac u izdanju Nezavisne države Hrvatske²⁷

Hrvatske novčanice tiskane su na papiru od stopostotnog pamučnog vlakna. U papiru novčanice ugrađene su nevidljive fluorescentne niti koje pod ultraljubičastim svjetlom svijetle plavom, žutom ili ljubičastom bojom. Papir novčanice ima ugrađenu kovinsku zaštitnu nit, koja je vidljiva u određenom broju prozorčića. Zaštitna nit otisnuta je u negativu

²⁷ <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=34619> [Pristupljeno: 4.9.2018.]

u neprekinutom nizu, brojana vrijednost novčanice, tako da je naizmjenice okrenuta ili prema portretu ili prema središnjem dijelu novčanice, uz brojčanu vrijednost otisnuta su slova HK, kao oznaka države i naziva novčane jedinice. Kovinska zaštitna nit na ultraljubičastom svijetlu fluorescira na određenim mjestima. Papir ne fluorescira, otporan je na vlagu, bakterije i gljivice. Svaka novčanica ima ugrađen pozicionirani vodeni znak, koji je bezbojni karakteristični otisak. Sve kunske novčanice u središnjem dijelu imaju tiskan kvadrat s grbom Republike Hrvatske. U desnom rubu reljefnim mikropismom tiskan je redak teksta himne Republike Hrvatske.

Novčanice sadrže i serijski broj koji je tiskan dva puta jedan se nalazi u gornjem lijevom kutu, a drugi se nalazi u donjem desnom kutu lica novčanice. Serijski broj tiskan je crnom bojom i sadrži slova za oznaku serije ispred i iza sedam znamenaka. Pod ultraljubičastim svijetlom oznaka numeracije fluorescira u zelenoj boji. Na novčanicama se nalazi i reljefni tiskani znak za slijepe osobe koji se nalazi u lijevom donjem kutu bijele površine lica novčanice (osim na novčanici od 5 kuna). Na naličju novčanice, u desnom gornjem kutu, tiskan je u dva retka datum na novčanici i faksimil potpisa Guvernera.²⁸

Slika 11. Hrvatska novčanice

Izvor:

<http://lh3.googleusercontent.com/kmbWr2L86ALnBusfum1NXShgfJL6A1NYkLUcZPtIeQTkcIGT3FZjS676Y3pzKrv9SHWWZGuzcwqPiENgqPBIM8k=s600>

Hrvatska narodna banka izdala je kovani novac u apoenima od 1, 2, 5, 10, 20 i 50 lipa i 1, 2, 5 i 25 kuna. Kovani novac od 25 kuna pripada kategoriji prigodnoga optjecajnoga kovanog novca. Kovanice su izrađene od raznih kovina i slitina, razlikuju se po težini, promjeru i debljini pločice, a obod je na lipama gladak i samo je na kunama nazupčan. Prigodni

²⁸ <http://old.hnb.hr/novcan/hnovcan.htm> [Pristupljeno:4.9. 2018.]

optjecajni kovani novac od 25 kuna izrađen je od dvodijelne kovine (jezgra + prsten), a obod mu je gladak. Na licu svih apoena kovanica lipa i kuna nalazi se natpis Republika Hrvatska, a dolje je u sredini državni grb u polukrugu pletera (osim kod 1 i 5 lipa) i u vijencu na kunama (maslina i žito na 1 kuni, hrast i lovor na 2 i 5 kuna). Oznaka nominalne vrijednosti na kunama je smještena na podlozi lika kune u trku nadesno, dok je na lipama na podlozi lipine grančice s listovima i cvjetovima. Ispod podloge i brojke nalazi se naziv novca tj kuna ili lipa. 25 kuna s lica nosi motiv koji obilježava određenu prigodu izdanja. Na naličju svih apoena lipa i kuna nalazi se latinski naziv prikazanog predstavnika flore ili faune²⁹

Kovani novac od 1 kune s oznakom godine kovanja 1994. je istaknuta u gornjem polukrugu, dodatnu godinu 1999. kojom je obilježena 5. obljetnica uvođenja kune kao novčane jedinice Republike Hrvatske. Kovani novac od 1 kune s oznakom godine kovanja 2004. ima istaknutu ispred oznake godine kovanja i godinu 1994. Navedenom oznakom Hrvatska narodna banka obilježava 10. obljetnicu uvođenja kune kao novčane jedinice Republike Hrvatske. 25 kuna s naličja izgleda ovako: u središnjem dijelu jezgre kovanog novca nalazi se brojčana oznaka nominalne vrijednosti „25“. Kroz konture brojaka vidi se kuna zlatica, okrenuta nadesno, čije je tijelo ukomponirano u brojčanu oznaku nominalne vrijednosti. U donjem središnjem dijelu prstena kovanog novca grb je Republike Hrvatske. Lijevo od grba posložena je lovorova grančica u cvatu, a desno grančica hrasta lužnjaka s plodovima. U gornjoj kružnoj površini prstena istaknut je natpis „Republika Hrvatska“. Rubovi kovanica, prikazi biljaka i životinja, slova i brojke su u mat izvedbi, na sjajnoj podlozi osnovne plohe.³⁰

Slika 12. Hrvatske kovanice:

Izvor: <http://www.kurs-evra.com/wp-content/uploads/2014/01/hrvatska-kuna.jpg>

²⁹ <http://www.kunalipa.com/katalog/novcanice/> [Pristupljeno: 4.9.2018.]

³⁰ <http://www.kunalipa.com/katalog/kovanice/1-kuna.php> [Pristupljeno: 4.9.2018.]

3. Funkcije novca

U suštini novac proizlazi iz njegovog robnog i nerobnog sadržaja. Međutim kod suvremenog novca ta suština izvire uglavnom iz njegovih funkcija. Novac ima pet osnovnih funkcija, koje su se razvojem robne razmjene pojavljivale kronološkim redom: ³¹

1. Novac kao mjera vrijednosti i mjerilo cijena
2. Novac kao prometno sredstvo
3. Novac kao platežno sredstvo
4. Novac kao blago (tj. sredstvo za zgrtanje blaga)
5. Svjetski novac³²

3.1. Novac kao mjera vrijednosti

Novac kao mjera vrijednosti je prva i najznačajnija funkcija novca. Novac služi kako bi nečemu izmjerili vrijednost. U njoj novac vrši funkciju općeg ekvivalenta. Novac u funkciji mjere vrijednosti robnom prometu daje materijal za izražavanje vrijednosti svih drugih roba. Drugim riječima, cjelokupni „robní svijet“ novac u funkciji mjere vrijednosti svodi na zajednički faktor tj. sve robe čini istoimenim veličinama, koje su kvalitativno jednake i kvantitativno razmjerne. Svim robama je zajedničko da su rezultati manje ili veće količine ljudskog rada. Upravo po tome, što su rezultati ljudskog rada, sve robe su istovjetne i međusobno usporedive i razmjerne. Novac je roba, pa je on svojim nastankom samo učinio da se ta zajednička osobina svih roba lakše prepozna i međusobno uspoređi. Da bi novac bio u funkciji mjere vrijednosti drugih roba nije potrebno da bude realno i fizički prisutan. To jest da bi se veličina vrijednosti neke robe izrazila u manjoj ili većoj količini novca, za tu funkciju nije potrebna fizička prisutnost novca. Vrijednost neke robe izražena u manjoj ili većoj količini novca predstavlja njenu cijenu. ³³ Dakle, cijena je novčani izraz vrijednosti robe. Zato je vrijednost robe najznačajniji faktor koji određuje nivo ili visinu njene cijene. Međutim, cijena robe može da se mijenja iako njezina vrijednost ostaje ista. Do toga dolazi u slučaju ako se mijenja ponuda ili potražnja za tom robom, ili u slučaju ako se mijenja veličina vrijednosti novčane robe (npr. zlata) ili se vrši promjena mjerila cijena. U svakoj zemlji

³¹ <http://www.znanje.org/i/i21/01iv02/01iv0211m/funkcijenovca.htm> [Pristupljeno: 5.9.2018.]

³² https://www.ecb.europa.eu/explainers/tell-me-more/html/what_is_money.hr.html [Pristupljeno: 5.9.2018.]

³³ <http://www.znanje.org/i/i21/01iv02/01iv0211m/funkcijenovca.htm> [Pristupljeno 5.9. 2018.]

država putem zakonske regulative novčanu jedinicu mjeri kako bi u robnom obliku služilo kao mjera vrijednosti. Država utvrđuje valutu, kao jedinicu mjere i kao zakonsko sredstvo plaćanja i način njegove usporedivosti u odnosu na strane novčane jedinice. Tako imamo dolar, euro, kuna, funta, dinar i sl.³⁴

3.2. Novac kao prometno sredstvo

Funkcija prometnog sredstva je druga funkcija novca. U razvijenoj robnoj privredi razmjena se obavlja posredovanjem novca. Novac se pojavljuje kao posrednik u razmjeni $R - N - R$, odnosno roba se prodaje za novac, a zatim se za taj novac kupuje neka druga roba. Ta transakcija ne mora biti obavljena u isto vrijeme i na istom mjestu. To znači da se u razmjeni posredovanjem novca vremenski i prostorno odvajaju članovi prodaje i kupovine robe. Na taj način se prekida njihova međusobna vremenska i prostorna ovisnost. Prodaja robe više nije uvjetovana kupovinom robe, a kupovina robe oslobađa se direktne ovisnosti od prodaje robe. Na taj način mijenja se funkcioniranje robnog sistema. Ta promjena ima svoja pozitivna i negativna svojstva. Pozitivna svojstva promatraju se u olakšavanju robnog prometa, tj. razmjena robe postaje jednostavnija, brža i efikasnija.³⁵ Ne postoji više dvostruka ovisnost između prodavača i kupca kao kod trampe. Prodavaču je važno samo da pronade kupca. On dobije novac za prodanu robu, a zatim je kao kupac sasvim slobodan gdje će i na koji način potrošiti svoj novac. Negativna strana je upravo posljednja stvar jer stvara mogućnost za poremećaj u robnom prometu. Pošto prodavač ne mora više istovremeno biti i kupac robe može doći do povlačenja određene količine novca iz prometa i tako da se naruši kontinuitet prometa robe. Zbog tog povlačenja ili zadržavanja novca van robnog prometa neki proizvođači će morati odložiti prodaju svoje robe. Tako dolazi do privremenog prekida i poteškoća u kontinuiranom odvijanju robnog prometa, odnosno u kupoprodaji robe.³⁶

³⁴ https://www.pfri.uniri.hr/~kesic/download/osnove_ekonomije/predavanja/6_funkcije_novca.pdf
[Pristupljeno: 5.9.2018.]

³⁵ <http://racunovodstvo-knjigovodstvo.blogspot.com/2010/07/funkcije-novca-prometno-sredstvo.html>
[Pristupljeno: 5.9.2018.]

³⁶ https://www.ecb.europa.eu/explainers/tell-me-more/html/what_is_money.hr.html [Pristupljeno: 5.9.2018.]

3.3. Novac kao blago

Novac pored ostalih usluga u robnom prometu postaje i sredstvo za uvećanje bogatstva. Dva su osnovna razloga zbog kojih novac može biti u funkciji blaga:

- Novac predstavlja oličenje bogatstva i društvene moći
- Postoji mogućnost njegovog izvlačenja i odsustva iz robnog prometa

Međutim novac se može u svako doba bez poteškoća vratiti u robni promet i ponovno zamijeniti za bilo koju robu. U suvremenim uvjetima blago predstavlja novac koji je povučen iz opticaja i tretiran kao oličenje vrijednosti, bogatstva i društvene moći. Kako prodaja robe nije više istovremeno praćena kupnjom robe, novac često izlazi iz prometa i zaustavlja svoju cirkulaciju. Učesnici u robnom prometu tada počinju akumulirati novac iz različitih razloga. U toj ulozi novac ima funkciju sredstva za zgrtanje blaga. Danas se zlato čuva u trezorima kao blago i služi za reguliranje potrebne količine novca u opticaju, kao rezerva za opskrbu međunarodnih plaćanja ili održavanja stabilnosti nacionalne valute. Također i papirnati novac se danas može tretirati kao blago, pošto i on predstavlja izraz ekonomskih mogućnosti i bogatstva. To obično čini stanovništvo kada izgubi povjerenje u banke, pa pretežno čuva strani konvertibilni novac.³⁷

3.4. Novac kao platežno sredstvo

Novac kao platežno sredstvo je funkcija novca koja je proizašla iz funkcije novca kao prometnog sredstva ali se razlikuje od nje. Nastanak te funkcije novca veže se za pojavu odloženog plaćanja i koristi se u kreditnim transakcijama. Da bi mogli vršiti ovu funkciju ostale funkcije novca moraju biti razvijene. U činjenici prostornog i vremenskog odvajanja kupovina robe čini da prodaja robe dolazi do izražaja novca kao platežnog sredstva. Kada kupac u trenutku kupovine robe plati njenu vrijednost tada novac služi kao prometno sredstvo, međutim u praksi vrijeme isporuke robe u vrijeme naplate njene vrijednosti se po pravilu ne poklapaju. Novac u funkciji platežnog sredstva se javlja onda kada se vrši plaćanje robe i to bez njegovog istovremenog prisutstva odnosno na kredit. Novac nije fizički prisutan u trenutku kada roba proizlazi iz ruke prodavača u ruke kupca. On tada služi samo kao obračunsko sredstvo, koje će se stvarno pojaviti u prometu kada dođe vrijeme za naplatu

³⁷ <http://racunovodstvo-knjigovodstvo.blogspot.com/2010/07/funkcije-novca-sredstvo-za-zgrtanje.html>
[Pristupljeno: 6.9.2018.]

robe. Takav novac koji će kupac odnosno dužnik isplatiti prodavaču nakon određenog vremenskog perioda za ranije isporučenu robu, pojavljuje se u funkciji platežnog sredstva.³⁸

3.5. Svjetski novac

U današnjim uvjetima svaka zemlja manje ili više uključena je u svjetsku privredu. Za neku nužnu pretpostavku njenog društveno. Ekonomskog razvoja podrazumijeva njeno sudjelovanje u međunarodnoj podjeli rada. Na primjer, Njemačka 1/3 svog BDP-a (Bruto društveni proizvod) razmjenjuje sa svijetom ili npr. Holandija to čini sa 2/3 svog BDP-a. Kako sve zemlje manje ili više prisustvuju na svjetskom tržištu, nameće se pitanje koji i kakav je to novac koji funkcionira na svjetskom tržištu. To nije nacionalni novac neke zemlje, koja u nacionalnoj privredi i prometu obavlja svoje funkcije. Efektivni novac ili novac neke zemlje u obliku kovanog ili papirnato novca, koji služi kao zakonsko sredstvo plaćanja u svim unutrašnjim financijskim transakcijama po nacionalnom tržištu se zove valuta.

Valute se međusobno razlikuju po nazivu (dolar, kuna, euro, funta, dinar i sl.) ili po monetarnom imenu, po mjerilu cijene ili paritetu (valutni paritet je sadržaj zlata ili neke konvertibilne valute u nacionalnom novcu), po obliku i sastavnim dijelovima, po znakovnim vrijednostima itd... Funkcija svjetskog novca može vršiti samo novac pune vrijednosti i bez nacionalnih obilježja koja mu nameće neka država svojim zakonskim propisima. Zato svjetski novac mora funkcionirati u svom izvornom obliku, npr. zlato. Iako je danas u suvremenom robnom prometu prestalo tzv. „zlatno važenje“ tj. ne postoji više obveza plaćanja u zlatu, ono se u toj ulozi može naći jer je zlato još uvijek najrasprostranjeniji i najmobilniji predstavnik nacionalnog bogatstva. Konvertibilnost znači mogućnost nacionalne valute ili potraživanja u toj valuti da se u svako doba bude promijenjen u valutu bilo koje zemlje po realno utvrđenom tržišnom stopom. Konvertibilna valuta priznata je i opće prihvatljiva za plaćanje ili naplatu u međunarodnoj robnoj razmjeni. U principu su iste funkcije svjetskog novca kao i funkcije novca u unutrašnjem robnom prometu. I svjetski novac obavlja funkciju mjere vrijednosti, prometno i platežnog sredstva. U praksi međutim najviše dolazi do izražaja funkcija svjetskog novca kao sredstva plaćanja. To je zbog prirode međunarodnog robnog prometa u kojem se po pravilu, kupoprodajne transakcije obavljaju na kredit.³⁹

³⁸ <http://novacinstitucijetrzista.blogspot.com/> [Pristupljeno: 6.9.2018.]

³⁹ <http://www.znanje.org/i/i21/01iv02/01iv0211m/funkcijenovca.htm> [Pristupljeno: 6.9.2018.]

4. Vrste suvremenog novca

Suvremeni novac čine novčanice, kovani novac i bankarski novac. Novčanice i kovani novac služe za gotovinsko plaćanje. Bankarski novac, koji prevladava u razvijenim zemljama, služi za bezgotovinsko plaćanje. Novčanice su papirnate cedulje ispisane na određenu vrijednost. Određenog su oblika i tiskane na posebnoj tehnici. Dije se na apoeni, tako da se bez poteškoća mogu primjenjivati u prometnim transakcijama. Papir za izradu novčanica posebne je strukture i tehnološke zaštite. Ima vodeni znak, zaštitnu nit i magnetnu šifru, kao zaštitu od krivotvorenja. Izrađuje se u apoenima (dijelovima na koje je podijeljena neka valuta). Što je neka valuta vrijednija tiskaju se apoeni manje nominalne vrijednosti. Kovani novac male je nominalne vrijednosti. Izrađuje se od slitina, od bakra ili od aluminija. Kovanice su po pravilu okrugle, ali u nekim su zemljama višekutne ili s rupom u sredini. Bankarski novac predstavlja novac kojeg različiti čimbenici imaju na računu banaka ili drugih novčanih institucija i u kojima podmiruju obveze, pri čemu nema opticanja papirnatog novca, već se cijela transakcija obavlja knjigovodstveno.⁴⁰

Bankarski novac se pojavljuje kao depozitni (žiralni) i kreditni novac, te ček. Depozitni novac je slobodni i na zahtjev raspoloživi depoziti na računima kod banaka i ostalih financijskih ustanova. To su potpuno likvidna potraživanja na žiro, tekući ili slični transakcijski račun kojima se njihovi vlasnici mogu bez ikakvih ograničenja koristiti za direktna plaćanja robe i usluga ili ih mogu bez zapreka zamijeniti za gotov novac.⁴¹

Kreditni novac je novac što ga emitiraju banke i druge novčane institucije, te pojedinci na temelju vlastitog depozita, dajući kredit i trećim osobama. Pod kreditom se razumijeva korištenje tuđih sredstava u zamjenu za obećana plaćanja (kamate) nakon proteka nekog vremena.⁴²

Ček je vrijednosni papir izdan u obliku propisanom zakonom kojim izdavatelj daje bezuvjetan nalog obvezniku plaćanja da korisniku isplati određeni iznos novca iz izdavateljeva pokrića kod trasata.⁴³

⁴⁰ Aglietta M., Orlean A: Novac i suverenitet, Golden Marketing, Zagreb, 2004, p. 148 – 159 str.

⁴¹ <http://www.moj-bankar.hr/Kazalo/D/Depozitni-novac> [Pristupljeno: 8.9.2018.]

⁴² <http://pokrepatriot.com/uzroci/kreditni-novac/> [Pristupljeno: 8.9.2018.]

⁴³ <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=13236>[Pristupljeno: 8.9.2018.]

4.1. Pojava banaka

Pojava prve banke vezana je uz obitelj Medici. Obitelj Medici bavila se zajmovima i prije svoje prve banke. Doduše, to su bile više kriminalne radnje nego financijski poslovi zbog čega su brojni pripadnici te obitelji završili u zatvoru pa čak su i osuđeni na smrt. Kada je poslove preuzeo Giovanni di Bicci de Medici došlo je do promjena jer je poslove obitelji odlučio učiniti legalnim. Prva banka nije bila izgledom niti funkcijom kao sadašnje banke, izgledala je kao štand na kojoj je Giovanni većinom trgovao valutama, jer je u Firencu dolazila velika količina različitih valuta zbog kojih je često dolazilo do poteškoća u razmjeni. Kasnije je svoje poslovanje proširio i na ostale gradove, ali i na druge sektore u gospodarstvu. U ranom poslovanju obitelji Medici imale su mjenice. Mjenica je zakonska isprava kojom se netko obvezuje da drugoj strani isplati upisanu svotu u ugovorenom roku. Ako je jedan trgovac drugome dugovao određeni iznos, te taj iznos u gotovini u određenom roku vjerovnik, odnosno onaj koji daje zajam bi uzeo dužnikovu mjenicu te je upotrijebio kao sredstvo plaćanja ili ju je u banci zamijenio za gotovinu.⁴⁴

Obitelj Medici je svoj posao za tadašnje vrijeme vodila izvanredno od poslovnih knjiga koje su vodili do samih zaposlenika, koji su najčešće bili i sami partneri. Svakog dužnika tretirali su na isti način te jedan dužnik nije mogao upropastiti banku. Takav oblik ostvarivanja profita vidjeli su i drugi te se proširilo na druge zemlje kao što su Engleska, Nizozemska, Francuska i sl. Daljnje napredovanje u bankarstvu dogodilo se 1656. godine u Stockholmu kada je došlo do kreditiranja, odnosno davanjem novca čija se protuvrijednost nije čuvala u metalnom obliku kao do tada. Postojao je rizik da većina ulagača povuče novac koji su držali kod banke čime bi banka propala, ali vjerojatnosti za to su bile male. U 19. stoljeću dogodio se ogroman broj promjena u bankarskom sektoru a neke od njih su da se sve više počelo paziti na moguću inflaciju, te se omogućilo i drugim bankama da budu dionička društva, krajem stoljeća pojavile su se brojne štedionice.⁴⁵

⁴⁴ <https://www.florenceinferno.com/the-medici-family/> [Pristupljeno: 11.9.2018.]

⁴⁵ <https://www.history.com/topics/medici-family> [Pristupljeno: 11.9.2018.]

Slika 13. Prva štedionica :

Izvor: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/hr/8/8d/Josip_pl._Vanca%C5%A1-_pala%C4%8Da_Prve_hrvatske_%C5%A1tedionice_u_Zagrebu_%281898.-1900.%29.jpg

Dok su u Europi centralne banke pojedinih zemalja nastale s relativnom lakoćom, Sjedinjene Američke Države je nisu uspjele uspostaviti sve do 1913. godine. Stvaranje centralne banke, uvođenje osiguranja depozita 1933. godine, te mogućnosti banaka da djeluju preko unutarnjih granica popravilo je funkcioniranje banaka ali i cijelog bankarskog sektora SAD-a.⁴⁶

4.2. Novac kao sustav plaćanja tzv. „Elektronički novac“

Elektroničkim novcem se smatra elektronička gotovina, e-novac ili digitalna valuta. Jedan je od načina ostvarivanja elektroničkog oblika plaćanja. Elektronički novac pojavio se kao posljedica širenja interneta i svih ostalih mogućnosti koje pružaju računalne mreže. Elektronički novac je osmišljen sa željom za što efikasnije i jeftinije provođenje transakcija u elektroničkom plaćanju. Kod elektroničkog trgovanja troškovi transakcije dosežu i do 50 puta niže troškove od iste transakcije u poslovnicama banke. Internet je velika globalna informacijska mreža na kojoj se obavlja veliki broj internetskih transakcija, te se mora staviti naglasak na sigurnost i pouzdanost podataka kako ne bi došlo do zloupotrebe.⁴⁷

⁴⁶ <https://www.florenceinferno.com/the-medici-family/> [Pristupljeno: 11.9.2018.]

⁴⁷ <https://www.cis.hr/www.edicija/LinkedDocuments/NCERT-PUBDOC-2010-09-311.pdf> [Pristupljeno: 8.9.2018.]

Kupnja preko interneta sve je češći način kupovine. Internet kupovina postaje sve popularnija i time se smanjuje važnost poslovnica. Korisnici su zadovoljniji jer se plaćanja obavljaju brže i imaju niže troškove. Kupnja preko interneta omogućava da usporedimo cijene istih proizvoda kod različitih proizvođača. Internet transakcije su jeftinije od transakcija koje se vrše u bankarskim institucijama. Kako bi se izbjegao dodatan trošak koji snose trgovci prilikom obrade kartičnog plaćanja izmišljen je elektronički novac. Zbog toga pogoduje i kupcima i trgovcima. Elektronički novac u Republici Hrvatskoj uređen je Zakonom o elektroničkom novcu.⁴⁸

Sigurnosni sustavi kod elektroničkog plaćanja ovisi o sigurnosti koji pružaju određeni algoritmi i protokoli, sigurnost ne bi trebala biti ugrožena ukoliko su ispravno primijenjeni. Sigurnost sustava uvijek se može unaprijediti, ali na način da se ne zanemaruje ljudski faktor. Što uključuje provala u sustav, krađa podataka, gubitak lozinke i sl.

Neki od mogućih problema koji mogu nastati kod plaćanja elektroničkim novcem su:

- mogućnost krivotvorenja elektroničkih novčanica (sprječava se digitalnim potpisom),
- mogućnost višestrukoga korištenja ili kopiranja elektroničke novčanice (kopiranje se sprječava digitalnim potpisom, a višestruko korištenje upisivanjem serijskog broja elektroničke novčanice),
- mogućnost krađe elektroničke novčanice (onemogućuje se provjerom valjanosti podataka o identifikaciji elektroničke novčanice)
- neovlašteno praćenje transakcija (tajnim komunikacijskim kanalom između trgovca i kupca sprječava se napadač da sazna odvija li se transakcija).

Elektroničko plaćanje podrazumijeva obavljanje financijskih transakcija kroz razmjenu podataka elektroničkim putem. U elektroničko plaćanje ne spada samo plaćanje elektroničkim novcem već ulaze sva plaćanja platnim karticama, plaćanje parkinga putem mobitela, internet bankarstvo, m-banking itd... Razvijanjem računalnih mreža i informacijske tehnologije utječe na pohranu, dohvaćanje i distribuciju informacija. To dovodi do razvoja elektroničkog poslovanja čije se transakcije obavljaju elektroničkim putem. Za elektroničko poslovanje ključno je osigurati sigurnosni i učinkovit sustav plaćanja. To uključuje sigurnost pohrane i prijenosa informacija, te zaštitu podataka i elektroničko potpisivanje podataka.

⁴⁸<http://www.hnb.hr/o-nama/zastita-potrosaca/informacije-potrosacima/bezgotovinska-placanja/e-novac>
[Pristupljeno: 8.9.2018.]

Sustavi elektroničkog plaćanja:

- Notacijski sustavi – podrazumijeva da korisnik ima otvoren račun u kreditnoj instituciji
- Simbolički sustav – omogućuje plaćanja elektroničkim novcem
- Centraliziran sustav – klijenti su vezani za jednog poslužitelja preko kojeg idu sve transakcije, te ih poslužitelj nadzire i upravlja njima. Zasnivaju se na plaćanju unaprijed (primjer je PayPal)
- Decentralizirani sustav – sustavi koji su uspostavljeni za virtualne valute u kojima je najpoznatiji BitCoin. Nemaju nadzora, kontrole i podrške od poslužitelja.⁴⁹

4.3. Kriptovalute

Kriptovalute se koriste za kupovinu i ulaganja u elektroničkom obliku, a izrađene su i održavane elektroničkim putem. Kriptovaluta je digitalni novac, stvoren i čuvan u elektroničkom obliku, te ga nitko ne kontrolira. Proizvodi se na računalu pomoću software-a koji rješavaju matematičke probleme. Ne razlikuju se niti od jedne druge valute (eura, dolara itd..) koji također imaju mogućnost digitalnog trgovanja. Razlika kriptovalute od drugih valuta je što su decentralizirane, što je ujedno i najznačajnija karakteristika. Decentralizirano znači da ih ne kontrolira niti jedna institucija. Neke od kriptovaluta su BitCoin, Ethereum, Ripple, Litecoin itd. Najpoznatija kriptovaluta je BitCoin.

BitCoin je nastao kao produkt ideje software developera Satoshi Nakamoto-a. Uključuje elektroničko plaćanje na temelju matematičkih dokaza. Satoshi je htio stvoriti valutu s vrlo malim ili nikakvim transakcijskim troškovima, te valutu bez centralne vlasti. Iz tog razloga BitCoin nije fizički izdan od strana centralnih banaka jer banke postavljaju svoja pravila. Jer banke kada upadnu u dug, izdaju više novca što se posljedica smanjenje vrijednosti novca (inflacija). BitCoinu se svako može pridružiti jer je stvoren digitalno.⁵⁰

BitCoin ima veću vrijednost nego tradicionalne valute te je podijeljen na manje dijelove, najmanji milijunti dio dobio je naziv po izumitelju BitCoina "Satoshi". Bitcoin se može kupiti od mjenjačnica ili direktno od ljudi. Plaća se gotovinom, kreditnom karticom, negdje je moguće i drugim kriptovalutama. Cijena ovisi o ponudi i potražnji. Povećana potražnja rezultira višom cijenom, stoga cijena BitCoina stalno varira, ovisno o ponudi i potražnji.

⁴⁹ <https://www.hnb.hr/o-nama/zastita-potrosaca/informacije-potrosacima/bezgotovinska-placanja/e-novac>
[Pristupljeno: 8.9.2018.]

⁵⁰ <https://crobotcoin.com/bitcoin/sto-je-bitcoin/> [Pristupljeno: 10.9.2018.]

Transakcije BitCoina vrše se preko BitCoin novčanika koji nose digitalnu oznaku radi sigurnosti. U sustavu plaćanja postoje transakcijski troškovi, ali ne uvijek. Ovisi o mnogo faktora čiji je izračun kroz prošlost bio poprilično kompleksan i nerazumljiv.⁵¹

Dok nisu postojale valute, bogatstvo se mjerilo u zlatu i srebru, odnosno u stvarima koje su bile rijetke u to doba. Prolaskom vremena zlato se nije pokazalo praktično, pa su uvedene valute kuna, euro, dolar itd..Svaka valuta imala je svoju središnju banku. Problem je što svaku valutu kontrolira središnja banka, dok kod kriptovaluta nema kontrole. Kriptovalute su nastale kako bi zaobišle sve probleme standardnih valuta. Kriptovaluta ima svoje „rudare“ koji umjesto snage troše procesorsko vrijeme i snagu radeći po algoritmu. Algoritmi služe za praćenje svake obavljene transakcije i spremanje u njezin blok⁵²

Kod BitCoina ne može nastati inflacija što je vrlo važna činjenica, jer je ograničen na 21 milijun BitCoinova. Postoji i blaga deflacija koja je ugrađena u algoritam koji je računao broj BitCoinova koji će se proizvesti. Obzirom da BitCoin nije tiskan više je sklon deflaciji, pa tako je podložan promjenama vrijednosti na dnevnoj bazi. Postoji mogućnost zarade putem BitCoina, kupnjom po jeftinijoj cijeni, pa prodaja na drugom tržištu po višoj cijeni. Kriptovaluta ima prednosti i nedostataka. Nedostatak je što kriptovaluta može postati bezvrijedna ukoliko nema dovoljno ljudi koji imaju interesa za tu kriptovalutu, ona postaje bezvrijedna. Šanse su male, ali postoje. Pretpostavlja se da se BitCoinom nikad neće moći plaćati u lokalnim trgovinama za kupovinu namirnica iz razloga što transakcijama treba oko 10 minuta da se verificiraju i prebace s jednog na drugi račun. Što bude bliže svom maksimumu BitCoin će se stabilizirati, te dobiti na značenju kod javnosti i trgovaca.⁵³

⁵¹ <https://itrendovi.hr/kriptovalute/sto-bitcoin-funkcionira/> [Pristupljeno: 10.9.2018.]

⁵² <https://crobotcoin.com/bitcoin-zlato-valute/> [Pristupljeno: 10.9.2018.]

⁵³ <https://pcchip.hr/softver/vodic-za-pocetnike-bitcoin/> [Pristupljeno: 10.9.2018.]

5. Zaključak

Novac dolazi od latinske riječi „pecunia“ što znači govedo. Prije pojave novca, funkciju novca je imala stoka, žito i sl. S razvojem društvenih zajednica pojavljuju se novčane vrste. U 1. stoljeću postojao je zanimljiv običaj dodatnog označavanja novca simbolom. U antičko vrijeme i vrijeme Bizantskog carstva novac su izdavale države i vladari. Trampa je oblik trgovine u kojem se roba i usluge neposredno mijenjaju za druge robe i usluge bez korištenja novca to je ujedno i najstariji oblik trgovine. Sve do 19. stoljeća roba kao novac iskazivala je svoju protuvrijednost u metalima kao što su zlato i srebro i taj novac imao je svoju realnu vrijednost na tržištu. Uporaba komada kovanog novca u dalekim razdobljima starog vijeka predstavlja jednu od faza razvoja čovječanstva, kada znanja i tehnike istodobno napreduju. Kovani novac se pojavio u istim razdobljima kada se razvijalo pismo, aritmetika, astronomija i sl. Grčki novac je nastao 1831. godine, koristili su ga polisi i zvao se Drahma. Rimski novac nastao je oko 117 godine, izdavali su ga carevi, a bili su oslikani božanstvima. Turska lira kroz povijest je često mijenjala svoj izgled pa su tako novčanice i druge, treće i četvrte serije imale portret turskog generala. Na otoku Pagu se prvi put pojavio papirnati novac 1778. godine i zvao se paški asignat. U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca novce je izdavala Narodna banka Kraljevine SHS. U Nezavisnoj Državi Hrvatskoj kao sredstvo plaćanja rabila se kuna, koja se dijelila na 100 banica. Hrvatski dinar pušten je u optjecaj 23. prosinca 1991. godine, na dan kada je na snagu stupila Uredba o narodnoj banci Hrvatske, koju je donijela Vlada Republike Hrvatske, a kojom je Narodna banka Hrvatske postala potpuno samostalna republička institucija, neposredno odgovorna Saboru s temeljnim ciljem očuvanja vrijednosti domaće valute. Na Dan državnosti, 30. svibnja 1994. godine, uvedena je kuna kao novčana jedinica Republike Hrvatske, s podjelom na 100 lipa. Suvremeni novac čine novčanice, kovani novac i bankarski novac. Novčanice i kovani novac služe za gotovinsko plaćanje. Bankarski novac, koji prevladava u razvijenim zemljama, služi za bezgotovinsko plaćanje. Bankarski novac se pojavljuje kao depozitni (žiralni) i kreditni novac, te ček. Elektronički novac je digitalna zamjena za gotovinu u elektroničkim plaćanjima (na internetu). Kupnja preko interneta upotrebom platnih kartica i elektroničkog novca sve je više prisutna, pa se tako smanjuje važnost poslovnica, a povećava promet putem informatičkih mreža. Elektroničko plaćanje je poseban dio elektroničke trgovine, a podrazumijeva obavljanje financijske transakcije uz razmjenu podataka elektroničkim putem. Kriptovalute se koriste za kupovinu u elektroničkom obliku. U tom se smislu ne razlikuje ni od jedne druge valute kojom se također trguje digitalno. Niti jedna institucija ne kontrolira kriptovalu.

Kriptovaluta nije temeljena na zlatu, već ovisi o matematici. Diljem svijeta ljudi koriste program koji slijedi matematičku formulu za proizvodnju kriptovalute. Ta formula je javno dostupna svima, tako da svatko može pogledati i uvjeriti se da radi ono za što je i stvoren. BitCoin nije jedina kriptovaluta, te osim njega postoji još različitih drugih valuta kao što su Litecoin i Ethereum i sl.

Literatura

Knjige:

1. Aglietta M., Orlean A: Novac i suverenitet, Golden Marketing, Zagreb, 2004.
2. Ferguson N: Uspon novca – financijska povijest svijeta, Naklada Ljevak, Zagreb 2009.
3. Vilar P: Zlato i novac u povijesti, Flammarion, Pariz, 1974.

Internetski izvori:

1. <http://old.hnb.hr>
2. <https://www.slobodnaevropa.org>
3. <https://www.hrvatski-fokus.hr>
4. <http://www.enciklopedija.hr>
5. <https://hrcak.srce.hr>
6. <http://povijest.net>
7. <http://old.hnb.hr>
8. <http://tz-pakrac.hr>
9. <http://proleksis.lzmk.hr>
10. <http://www.kunalipa.com>
11. <https://www.ecb.europa.eu>
12. <http://www.znanje.org>
13. <https://www.pfri.uniri.hr>
14. <http://racunovodstvo-knjigovodstvo.blogspot.com>
15. <http://novacinstitucijetrzista.blogspot.com>
16. <http://www.moj-bankar.hr>
17. <http://pokrepatriot.com>
18. <https://www.cis.hr>
19. <https://crobitcoin.com>
20. <https://itrendovi.hr>

21. <https://crobitcoin.com>
22. <https://www.florenceinferno.com>
23. <https://www.history.com>
24. <https://www.florenceinferno.com>

Popis slika

Slika 1. Primjer trampe

Slika 2. Srebrna tetradrahma s likom Herakla

Slika 3. Grčka Drahma

Slika 4. Prvi rimski novac

Slika 5. Turska lira i turske kovanice nekada

Slika 6. Turska lira sada

Slika 7. Novac Bijelih Hrvata

Slika 8. Paški asignat

Slika 9. Banovac novac

Slika 10. Hrvatski dinar

Slika 11. Hrvatska novčanica

Slika 12. Hrvatske kovanice

Slika 13. Prva štedionica.